

چین؛ فریادِ ره‌سی سیاستی شیعی؟

13-07-2020

نووسەرەگان

زریان رۆژەلانی

کورتە : لە ناوجەرگە ی سیاستی شیعی کە ئێران، عێراق و لوبنان دەگرێتەو، خواستیکی بەهێزەیه بۆئەو ی لە دەرگای چین بدەن. ئێران پرۆژە ی ریککەوتنی 25سالە ی خۆی لەگەڵ ئەو ولاتە زیندووکردۆتەو کە سالی 2016 لەکاتی سەردانەکە ی شی جین پینگ بۆ تاران باسی لیکرابوو.

بەرايى

لە ئاۋجەرگەي سىياسەتى شىيەي كە ئىران، عىراق و لوبنان دەگرىتەۋە، خىۋاستىكى بەھىزھەيە بۇتەۋەي لە دەرگاي چىن بەن. ئىران پىرۇژەي رىككەۋىتنى 25 سالەي خۇي لەگەل ئەۋ و لاتە زىندوۋىر دۇتەۋە كە سالى 2016 لەكاتى سەردانەكەي شى جىن پىنگ بۇ تاران باسى لىكراپوۋ. عادل عەبدولمەھدى سەرۇكەۋەزىرانى پىشۋوي عىراق، 8 رىككەۋىتنى لىكتىگە بىشتىنى لەگەل چىن كىرۋوۋە كە تا ئىستاش لانىكەم ئايندەي بەشىكىيان ناپوۋنە. ماۋەيەك بەر لە ئىستاش حەسەن نەسروللا سەرۇكى خىزبۇللا، چىنى ۋەك دەروويەك بۇ دەربازبوۋن لە قەيرانى ئابوۋرى نىشانداپوۋ.

گوتەيەكى كۆنى بەناۋبانگ ھەيە لە جىھانى ئىسلامىدا كە دەلىت: "بەداۋى زانست بگەرې، تەنانەت ئەگەر لە چىنىش بىت." و ئىستاش دەتوانىن بىژىن، ئەمە لاي سىياسەتى شىيەي بۇ گوتەي "بەداۋى ھىز بىرۇ تەنانەت ئەگەر لە چىنىش بىت." گۇراۋە. دۇخى نالەبارى ئابوۋرى ھەر سىن و لاتە شىيەدارەكەي رۇژھەناتى نىۋەراست و پىرسە ئالۇزەكانى سىياسەتى نىۋخۇ و دەروەويان واپانكردوۋە تا بە چاۋى "فەرداپەرس" تەماشاي چىن بگەن. ئەمەش لەگەل خىۋاستە جىۋسىياسىيەكانى چىن دا بەك دەگرىتەۋە كە بەرەبەرە بەرەۋ ھەلشكان دەروات.

بىگومان ھاتنى چىن تەنيا رەھەندى ئابوۋرى ناپىت و دەتوانىت لىكەۋتەي گىرنگى سىياسىشى ھەبىت. ۋەكوۋ دابىنكردنى گەرەنتىيەكى دەركەي بۇ مانەۋەي ئەۋ سىستەمە سىياسىيەنى كە لە نىۋخۇۋە گىرتى زۇريان ھەيە. ھەرۋەھا دەتوانىت كارىگەرىيەكى خراپىش لەسەر پىرسە ئەنتىيەكانى ئەم ئاۋچەيە بە تايبەتى پىرسى كورد دابىت.

چىن و سىياسەتى شىيەي

"ھىلالى شىيەي" لەسەر رىگاي كۆرىدۇرى ئابوۋرى [1] پىرۇژەي يەك رىگا و يەك پىشتوۋىنى چىن دايە كە سالى 2013 راگەيەنراۋە. گوتارى بەكىن بۇ "گەشەپىدانى ئابوۋرى لە جىياتى دىموكراسى" بەلاي زۇرىك لە سىستەمە سىياسىيەكانى رۇژھەناتى نىۋەراست و سىياسەتى شىيەي ۋە سەرنجراكىشە. بىجگە لەۋە، دۇخى سەختى ئابوۋرى ئىستايان وادەكات كە پارەي گەرمى چىنى بۇ برەۋدانەۋەي ئابوۋرىيەكانى ئىران و عىراق و لوبنان جىگەي بايەخ بىت. چىن لە چوارچىۋەي پىرۇژەي يەك رىگا و يەك پىشتوۋىن دا رىككەۋىتنى لەگەل 18 و لاتى عەرەبى مۇركردوۋە و ناۋەندىكىشى بۇ گواستەۋەي تەكەنلۇزى كىر دۇتەۋە كە لە 8 و لاتى عەرەبىدا لىقى ھەيە. رەنگە گەشەپىدانى پىۋەندىيە ئابوۋرىيەكان كىشەيەكى ئەۋتۇ نەبىت بەلام، نىگەرانىيەك ھەيە كە ئەۋ پىۋەندىيانە بەخىرايى رەھەندىكى سىياسى- ئەمنى ۋە رىگىرن. جۇگرافىيە شىيەي لە رۇژھەناتى نىۋەراست لە ماۋەي چەند سالى رابىردوۋا بە خىرايى ئاۋرى لە چىن داۋەتەۋە. پىرسە نىۋخۇبى و دەركىيەكانى ئەم جۇگرافىيەش وادەكات كە خىراتر رەھەندى ئەمنى و سىياسى ۋە رىگىرن.

بالىۋزى چىن لە دىدارىكىدا لەگەل مستەفا كازمى سەرۇكەۋەزىرانى عىراق راگەيەندوۋە كە و لاتەكەي ئامادەيە سەبارەت بە شەرى دۇي تىرۇر، ھاۋەلۋىستى لەكۆمەلگەي نىۋدەۋلەتى و پاراستنى يەكپارچەيى خاكىش لەگەل بەغدا ھاۋكار بىت. عىراق يەككە لە 53 و لاتەيە [2] كە لە بابەتى دەركردنى ياساي ئاسايشى نىشتمانى چىن دا كە دەسەلاتى ھونگ كۇنگ سنوۋردارتىر دەكات پالپىشتى بەكىن يان كىرۋوۋە. چىنىش لە كاتى گىشتىرسىيەكەي ھەزىمى كوردستان لە 2017 جەختى لە يەكپارچەيى خاكى عىراق كىر. بىجگە لەۋە، لەۋانەيە پىۋىستى سوپاي عىراق بە چەكەمەنى نۆئ بە تايبەتى فىرۇكەي بىفۇرۇكەۋان، بەزوۋى رەھەندە ئەمنى و سەربازىيەكانى پىۋىندىيى عىراق و چىن لە ئابوۋرى زىاتىر بگەن. ئىستا داۋەتى سەرۇكى چىن لەسەر مىزى مستەفا كازمى سەرۇكەۋەزىرى عىراقە و پىدەچى چىنىيەكان بىانەۋى دىنباين لەۋەي كە ئايا كازمى بەھەمان رىي عەبدولمەھدىدا دەروات يان نا!

حەسەن نەسروللاي سەرۇكى خىزبۇللاش روۋكردنە چىنى ۋەك دەرچەيەكى رىزگاربوۋن لە قاتوقىرى و گۇشارى ئابوۋرى ئەمىرىكا زانىۋە. ھاۋكات لەگەل ئەۋەشدا كەنالى ئەلمەنارى نىزىك لە خىزبۇللا ھەۋالى دەستپىكرنى سەرمابەگوزارىيەكى 12 مىليار دۇلارى كۇمپانىيەكانى چىنى لە لوبنان راگەيەندوۋە. لاۋازىي ئىران و زىادبوۋنى گۇشارەكان لەسەر خىزبۇللا، لەگەل قەيرانى ئابوۋرى لە لوبنان واپانكردوۋە تا ئەۋ رىكخراۋە، ۋەك پالپىشتىكارىكى گەشەپىدانى پىۋەندى لە چىن دەركەۋىت. داۋى قسەكانى نەسروللا، بالىۋزى چىنىش لە بەيروۋت راگەيەندوۋە كە و لاتەكەي ئامادەي يارمەتىدانى لوبنانە.

ئىران لە دۇخىكى دژوارى ئابوورىدايە و بەرنامە ئەتۆمىيەكەيشى خەرىكە بە گەرمى دېتەو رۇژەف. تاقىکردنەوہى تاران بۇ رىككەوتن گەل رۇژئاوا لە چوارچىوہى 1+5 كە رەھەندىكىشى گەرەنتىکردنى مانەوہى رژىمى سياسى بوو، خەرىكە بەرەو قۇناخىكى تازە دەروات. ئەنجومەنى دادوہرانى ئازانسى نۆدەولتەتى وزەى ئەتۆم داواى لە ئىران كىرەوہ كە بە پەلە رىگا بداتە لىكۆلنىفانەكانى ئەوان، ھەتا لە دوو وىستگەى گومانلىكراوى ئەتۆمىيدا پىشكىن بكن. بىجگە لەوہش، خواستىكى ئەوروپى و ئەمىرىكى بۇ درىژەپىدانى گەمارۆى چەكەمەنى لەسەر ئىران لە ئارادايە كە چەند مانگى داھاتوو تەواو دەبىت. ھاوكات لەگەل بەردەوامى سياسەتى گوشارى واشنتن، "ھىرشەكان" بۇ سەر دامەزراوہكانى بەرنامە ئەتۆمىيەكەى تاران بەردەوامن. لە ھەمانكاتدا ئەفسانەى پارىژراوبوونى ئىران لە رۇژھەلاتى نۆوہپاست خەرىكە بەتال دەبىتەوہ. رووداوہكانى چەند سالى رابردوودا دەريانخست كە خەرقىكى ئەمنى لە سىستەمى بەرگرى ئىراندا ھەيە. سالى رابردوو ئىسرائىل توانىبووى بەشنىك لە بەلگەكانى بەرنامە ئەتۆمىيەكەى تاران لەناوجەرگەى ئەو وئاتەوہ دەستبخت. پىشتەر ھىرشى ستاكسنىت بۇسەر پرۆگرامە ئەتۆمىيەكەى كرا و ئىستاس لەناوجەرگەى پارىژراوتىر شوىنەكانى ئەو وئاتەدا، چالاكى لەدژى بەرنامەى ئەتۆمى ئەو وئاتە دەكرىت. بىجگە لەوہش، رووداوى كوژرانى قاسم سولىمانى كەلنىكى دىكەى ئەمنى گەورەى لە سىستەمى بەرگرى ئىرانى دەرخستبوو. ئەمە بەدە رلەو ھىرشانەى كە لە سوورىا و عىراق لەسەر ھىزە و لايەنگرەكانى ئىران دەكرىت. بۇيە بەرپرسانى تاران، خۇيان بە ناچار بۇ دۆزىنەوہى ھاوپەيمانىكى بەھىز دەبىن. رۇژنامەى جەوان نىك لە سوپاى پاسداران، رىككەوتنى چىن-ئىرانى ۋەك رىككەوتنى شىر و ئەژدىھا ناوبردووہ بەلام، مەحمود ئەحمەدى ئەژاد سەرۋىكۆمارى پىشووئەو وئاتە، ئەمەى بە پىشلىبوونى سەرورەى ئىران زانىوہ و ۋەك رىككەوتننامەى توركمانچاى دووہم ناوى بردووہ كە تىيدا ئىران بەشنىك لە سەرورەى خۇى بە رووسەكان دابوو. بەپى رەشنىووسى نارەسمى دەقى رىككەوتنى 25 سالەى تاران- بەكىن كە بئاوكرائوہتەوہ، ئىران بىجگە لە پىدانى وزەى ھەرزان، رىگا بە ھاتنى سەربازانى چىنى بۇ بەندەرەكانى خۇيشى دەدات. ئەمە و لەبەرچاوكرتنى ھەبوونى ھىزى سوپاى چىن لە جىپۆتى و ئەگەرى گەشە كىردنى رەھەندى سەربازى جوززووى چىن لە بەندەرى گوادارى پاكستان، لەوانەيە كۆنترۆلى سياسى و سەربازى چىن لە دوو خالى ستراتىژى گىرنگى جىھان زىاد بكات؛

يەكەم رىپەوى خەلىجى عومان بۇ كەنداو، دووھمىش تەنگەبەرى بابولمەندەب كە خەلىجى عەدەن و دەرياي سوور بەيەكەوہ گىزدەدات!

ئەنجام

رەھەندەكانى گەشەپىدانى پىوہندى چىن لەگەل ئىران وعىراق و لوبنان تەنھا بە ئابوورى ۋە سنووردار نامىن. بە ئەگەرى زۇر، بەخىراى رەھەندى سياسى و ئەمنى ۋەردەگىر ئەگەر بەرەستىان بۇ درووست نەبىت. زىادبوونى كارىگەرى چىن لە دالانى وشكانى پاكستان- ئىران-عىراق- لوبنان و ھەرۋەھا زۇربوونى ئامادەى لە رىپەوى دەريايى خەلىجى عومان- كەنداو لە گەول بابولمەندەب، بەدەر لە ھىزدارى ئابوورى، خەونە جىۋپۆلىتىكەكانى چىنىش زىاتردەكات. زىادبوونى كارىگەرى چىن، لەرووى سياسىيەوہ دەرگا بۇ پاشەكشەى دىموكراسى خۇشدەكات. لەوانەيە ئەمە عىراق ھانبدات كە بەرەو مەرگەزىيەتى زىاتر پروات و ورە بە ئىرانىش بدات كە لەسەر سياسەتەكانى خۇى بەردەوام بىت. ئەزموونى چىن بۇ كۆنترۆلكىردنى دىناى مەجازى ئىنتەرنىت بۇ زۆرىك لە سىستەمەكانى ئەم ناوچەيە سەرنجراكىشە و ئەمەش لەوانەيە دواچار سنوورەكانى ئازادى بەرتەسك بكاتەوہ. خالىكى دىكە پىوہندى بە مافى كەمىنە و گرووپە ئەتنىيەكانەوہ ھەيە. چىن بەشۆوہەكى سەرسەختانە دژى سەربەخۇيى كۆسۆقۇ دەركەوت. لەو دوورەوہ، پالپىشتى لە ئىسپانىا و عىراق كىرد بۇ دژايەتىكىردنى گىشتىرسيپەكانى سەربەخۇيى، ھەلبەت لە نموونەى باشوورى سودان دا پىشتىوانى لە سەربەخۇيى كىردووہ.

لەوانەيە "گلوباليزم بە تامى چىنى" كە زۆرىك باسى دەكەن لە جىاتى دىموكراسى و مافى مرۇف، زىاتر بايەخ بە گەشەپىدانى ئابوورى بدات. وادىارە ئەمەش خەرىكە روودەدات. بۇيە ھەبوونى پىوہندىيەكى زىاترى كورد لەگەل بەكىن بۇ كەمكىردنەوہى زىانە گىرمانەيەكانى ھاتنى چىن بۇ ئەم ناوچەيە بايەخدارە.

[/https://thediplomat.com/2020/07/which-countries-support-the-new-hong-kong-national-security-law-](https://thediplomat.com/2020/07/which-countries-support-the-new-hong-kong-national-security-law-) [\[2\]](#)